

РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЙПОШИРЕНІШИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

Запропоновано теоретичні положення щодо ролі держави в регулюванні фінансово-бюджетних відносин на основі поглядів відомих економічних шкіл, що, на відміну від поширених поглядів на ці теорії, дало змогу дослідити, як змінювалися сфера та глибина втручання держави в економічні процеси під час виконання нею своїх економічних і соціальних функцій. Обґрунтовано доцільність використання теорій економічних шкіл на практиці, що допоможе виробити регуляторні заходи подолання негативних явищ в економіці, а також можливість прогнозувати розвиток регіонів.

Ключові слова: держава, функції держави, фінансово-бюджетне регулювання, економічні теорії.

Постановка проблеми. Постійне переосмислення функцій і ролі держави в економіці світовою спільнотою зумовило вироблення сучасних поглядів на роль держави, зафіксованих у фундаментальному документі – "Звіті про світовий розвиток" (1997). Президент Всесвітнього банку Дж. Вульфенсон у вступному слові до цього документа наголошував, що розвиток, який спирається на домінуючу роль держави, рівно як і розвиток без держави, є безперспективним [10, с. 52]. Тому життєво необхідними стають ефективні уряд та держава, без чого ні соціальний, ні економічний розвиток неможливий. Тому для формування ефективної системи фінансово-бюджетного регулювання (ФБР) розвитку регіонів важливо використати те надзвичайно багате теоретичне підґрунтя, яке сформоване теоріями, концепціями, науковими положеннями, що розробили вчені зі світовим ім'ям.

У зв'язку з цим, **метою роботи** є систематизація та узагальнення поглядів відомих економічних шкіл щодо функцій держави, висвітлення еволюції цих поглядів відносно впливу фінансово-бюджетних відносин на економічне зростання у країні та її регіонах.

Основні результати дослідження. Держава, що є суб'єктом делегування прав громадян, реалізовує свої функції й можливості через місцеві органи влади, діяльність відповідних установ і посадових осіб, представників законодавчої, виконавчої й судової влади. Сутність держави розкривається та реалізується в її взаємодії із суспільством. Що і як держава робить для впорядкування та вдосконалення суспільної, колективної та приватної життєдіяльності людей характеризується поняттям "функції держави". Зміна функцій держави й способів фінансового регулювання економіки відбувається під впливом багатьох факторів, серед яких важливе місце займають: економічна глобалізація, особливості НТП, соціально-політичні процеси. Тому виникає проблема визначення здатності держави ефективно виконувати свої функції в умовах, які постійно змінюються.

Сучасна держава виконує велику кількість функцій, які умовно можна поділити за різними ознаками. Вивчаючи погляди дослідників [2, с. 8-9; 5] на виконання функцій держави, які можуть бути покладені в основу процесу регулювання фінансово-бюджетних відносин органами місцевого самоврядування в регіоні, автор пропонує функції, наведені на рис. 1.

Рис. 1. Характеристика функцій держави, які можуть бути покладені в основу процесу регулювання бюджетних відносин на регіональному рівні

Ці функції тісно взаємопов'язані між собою. Але, на думку автора та деяких економістів [2, с. 8-9], економічна функція є найважливішою, тому що брак належного економічного потенціалу або низька ефективність його використання перешкоджають реалізації інших суспільних функцій, зокрема соціальної.

Для формування ефективної системи ФБР розвитку регіонів важливо розглянути економічні теорії, оскільки вони дають уявлення про закономірності соціально-економічного розвитку держави, регіонів, процеси регіонального відтворення. Розгляд наукових концепцій, які розкривають роль держави в економіці, та доцільність впровадження їх у практику допоможуть виробити запобіжні заходи для повторення деяких негативних економічних явищ, а також можливість прогнозувати розвиток як держави, так і регіонів. Загалом, основи теорій різних економічних шкіл є інтелектуальним науково обґрунтованим інструментом вироблення ефективних рішень та рекомендацій щодо ролі держави й регіонів у підвищенні рівня життя населення, яке повинно відповідати вимогам сучасності.

Так ще американські економісти П.Е. Самуельсон і В.Д. Нордхауз, підкреслюючи як вагомість державного втручання держави, так водночас і необхідність обмеження такого втручання у сучасну економіку, зосереджували увагу на трансформації функцій держави в процесі розвитку суспільства [цит. за 4]. Роль держави в регулюванні бюджетних відносин на основі еволюції поглядів відомих економічних шкіл представлено у табл. 1.

Табл. 1. Роль держави в регулюванні бюджетних відносин у світі еволюції поглядів відомих економічних шкіл

<p>Роль держави в регулюванні бюджетних відносин щодо застосування її функцій</p>	<p>Суть теорії</p>
<p>Меркантилізм XVII-XVIII ст. Т. Манн, Р. Кантільон, Д. Юм, Дж. Ло</p>	<p>Виділяють гроші як абсолютну форму багатства. Ототожнюючи свої інтереси з інтересами держави, представники меркантилізму стверджують, що нація тим багатша, чим більше золота й срібла вона має. Напрямок багатства (природо, у грошовій формі) відбувається у процесі зовнішньої торгівлі або в ході видобутку благородних металів. Звідси сформовано твердження, що тільки праця, зайнята в сфері видобутку благородних металів є продуктивною.</p>
<p>Ф. Кеєс, Ани Р. Тюрго</p>	<p>Школа фізіократів у Франції XVII-XVIII ст. Джерелом багатства й процвітання нації фізіократи вважали особливо розвиток сільського господарства, тобто ототожили сільське господарство єдиною галуззю, що створює багатство країни. Вони наполягали на тому, що саме постійно відтворені багатства сільського господарства є основою для всіх інших форм багатства, забезпечують заняття всім видам професій, сприяють благополуччю населення, надають руху промисловості та підтримують процвітання нації.</p>
<p>У перше в історії економічної думки віднесена до продуктивної праці тільки праця, що створює чистий продукт. Тільки праця, зайнята у сфері сільського господарства, є продуктивною, а праця в інших сферах народногосподарства є непродуктивною або "марною". Використання економічних функцій проявляється в можливості перенесення продуктивної праці зі сфери обміну в сферу виробництва, особливо підкреслюючи значення сільського господарства.</p>	<p>Класична теорія XVIII ст. – друга половина XIX ст. У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Мілль, Ж. Сей, Е. Селігмен, А. Вагнер Концепція офіційної економічної політики того часу стосовно податків і державних витрат ґрунтувалася на ліберальному принципі, її положення передбачали мінімальне втручання держави у поведінку суб'єктів ринку, обмеження державних витрат і податків, обов'язкове формування і виконання збалансованого бюджету. Держава мала здійснювати видатки в основному на військові цілі, виплату процентів з державного боргу і управління. Оподаткування повинно було спиратися здебільшого на непрямі і майнові податки, бути простим і зручним. Головним регулятором економіки виступає ринок, якому повинна бути надана повна воля, і визначили податкову систему як упорядковане й систематичне вилучення частини доходів самостійно господарюючих суб'єктів і висуваючи чотири принципи оподаткування: загальність, визначеність, зручність сплати й справедливність.</p>

Табл. 1 (продовження)

<p>Ринкова економіка не є досконалою й саморегулюваною, таким чином, максимально можливу зайнятність і економічний ріст може забезпечити тільки активним втручанням держави в економіку шляхом виконання своїх економічних і соціальних функцій. Держава впливає на економіку збільшуючи або зменшуючи попиту, застосовуючи інструменти грошово-кредитної і податково-бюджетної політики.</p>	<p>Кейнсіанська теорія 20-30-ті роки XX ст. Дж. Кейнс</p>
<p>В основу покладено концепцію саморегулювання економіки та обмеженого державного втручання. Виконання економічних функцій держави проявляється в реалізації її соціальної політики, яка впливає на обсяг та розподіл національного дивиденду, тобто економічного та загального добробуту (А. Пігу).</p>	<p>Неокласична теорія 30-50-х років XX ст. А. Маршалл, А. Пігу, У. Джевонс</p>
<p>Роль держави з виконання своїх функцій зростає у зв'язку з необхідністю організації і стимулювання науково-технічного прогресу, що проявляється у реалізації соціальних і економічних функцій.</p>	<p>Інституціоналізм 50-70-ті роки XX ст. У. Мітчелл, Т. Верлен, Дж. Кларк</p>
<p>Концепція інституціоналістів розкриває дві проблеми – економічної влади і контролю над нею, концепції розвитку суспільства – доіндустріального, постіндустріального, інформаційного, технологічного.</p>	<p>Напрямок економічної думки, в якому основна увага приділяється діяльності інститутів у сфері прийняття економічних рішень, причому представники цієї школи вбачають у державі реальну силу, здатну стримати негативні процеси у соціальній сфері, а необхідність посилення регулюючої ролі держави пов'язується зі здійсненням реформ.</p>

Табл. 1 (продовження)

<p>Монетаризм 70-80-ті роки XX ст. М. Фрідмен, М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелінер, А. Лаффер, К. Джозеф, А. Селдон</p> <p>Прихильники ліберального підходу до економіки, як представники монетаризму, вважають, що гроші є вирішальним фактором суспільного відтворення. Кількісна теорія грошей встановлює прямий зв'язок між ростом грошової маси в обігу й ростом товарних цін. Всі коливання рівня економічної активності супроводжуються змінами в пропозиції грошей. Надмірно підкреслюючи роль грошової маси, ігноруються інші фактори господарської діяльності. Внесок монетаризму в економічну науку складається в глибокому дослідженні механізму впливу грошового миру на товарний мир, грошових інструментів і грошової політики на господарську діяльність.</p>	<p>Концепція "неокласичного синтезу" (економікс) кінець XX – початок XXI ст. П. Самуельсон, Дж. Хікс, В. Леонт'єв</p> <p>Дана концепція являє собою подальший розвиток і в певному змісті спробу "примирення" різних підходів до аналізу основних економічних процесів, зокрема до питань державного регулювання економіки. Концепція, незважаючи на домінування в ній інтегруючої основи, об'єктивно претендує на цілісність у підході до розробки широкого кола актуальних макро- і мікроекономічних проблем. Основне методологічне посилення синтезу – не протиставляти й не відкидати, а спробувати об'єднати раціональне в різних теоретичних підходах. Спроба примирення проглядається повною мірою й відносно границь втручання держави в економічні процеси. Дана концепція розглядає можливість забезпечення максимальної зайнятості, низького рівня інфляції й економічного росту (трьох неспостережуваних раніше цільових орієнтирів) при сполученні елементів ринкового механізму з дотриманням його принципів економічного лібералізму й кейнсіанських елементів державного регулювання, що обмежує стихійну й виправляє недосконалість вільного ринку.</p>
<p>Виступали загалом проти державного втручання в економіку, їй відводилась роль тільки в сфері грошового регулювання. Вважалось, що держава може управляти економікою тільки здійснюючи контроль над грошовою масою. Монетаристи думали, що соціальна політика держави веде до демотивації господарської діяльності, тому наполягали на зниженні державних регуляторів до мінімуму, допускаючи податкове й бюджетне регулювання.</p>	<p>Державі відводиться проведення активної податкової й грошово-кредитної політики, але не тільки на основі використання антиінфляційних заходів щодо "природної норми безробіття" по М. Фрідмену, а також з урахуванням принципів вільного ринку в моделі "соціального ринкового господарства".</p>

Джерело: складено автором на основі [1, 3-4, 6-10].

Отже, протягом майже п'яти століть за оцінками відомих економічних шкіл роль держави в регулюванні фінансово-бюджетних відносин щодо застосування її функцій постійно змінювалась: то пропонували мінімізувати участь держави в господарському житті, але виконувати окремі функції держави, то обґрунтовували для стимулювання економічного зростання здійснювати активне втручання держави в економіку шляхом виконання своїх економічних і соціальних функцій. Але з впевненістю можна зазначити, що засоби впливу та положення шкіл (теорій, концепцій) є актуальними і можуть бути адаптовані до нинішніх економічних умов, оскільки відображають певний щабель.

Цікавим щодо проблем державного регулювання економіки також є те, що майже одночасно з кейнсіанством у 1920-30-х роках виникає кілька напрямів самостійної системи поглядів економічної думки. Інтерес викликають погляди Фрайбургської школи, до яких належить ідея сполучення ринкової економіки й справедливого розподілу доходу. Центральними положеннями цієї школи є вчення про ідеальні типи господарства, відповідно до якого вільне ринкове господарство (де немає диктату) і центрально-кероване господарство (де немає ніяких елементів спонтанності, а є тільки диктат зверху) є ідеальними типами господарства, між якими існує реальний тип господарства, що сполучає риси ідеальних варіантів. На думку економістів цієї школи, автоматичне функціонування ринкової економіки неможливо, тому її варто доповнити мірами державного регулювання. Держава повинна захищати вільну конкуренцію і приватну власність, контролювати умови ціноутворення й монополії.

Крім того, держава повинна перешкоджати надмірному розриву в доходах окремих соціальних груп, здійснюючи частковий перерозподіл сукупного доходу на користь незаможних. Цю концепцію розробив В. Ейкен, подальшим розвитком вона зобов'язана Л. Ерхарду, який вважав, що сучасна економіка неможлива без значної ролі держави. На його думку, ринкова економіка веде до значної диференціації доходів населення, бідності окремих соціальних груп, що своєю чергою веде до росту політичної, соціальної й економічної нестабільності. Крім того, необхідний контроль за діяльністю монополій; у виняткових випадках держава може навіть регулювати ціни на критично важливі товари.

Отже, еволюція ролі держави в регулюванні фінансово-бюджетних відносин на основі поглядів відомих економічних шкіл дала змогу показати як змінювалися умови стосовно втручання держави в економічні процеси шляхом виконання своїх економічних і соціальних функцій. Теорія державного регулювання економіки проголошує необхідність системного підходу до вибору засобів та методів впливу держави на суб'єктів економічних відносин. Регулюванню підлягають складні процеси життєдіяльності суспільства, на які нездатні ефективно впливати окремі важелі або будь-які вибіркові, незбалансовані їх комбінації. Результативність державного регулювання зростає, якщо ці важелі застосовуються не випадково чи під тиском груп спеціальних інтересів і кон'юнктури, а системно, виходячи з довгострокових цілей і поточних завдань соціально-економічного розвитку [2, с. 17-18].

Системний підхід передбачає інтеграцію в цілісну систему, по-перше, елементів, що формують стратегію соціально-економічного розвитку, по-друге, елементів, що утворюють підсистему регуляторів. Формування стратегії соці-

ально-економічного розвитку держави здійснюється на основі відповідних інструментів (рис. 2).

Рис. 2. Характеристика інструментів формування стратегії соціально-економічного розвитку держави

Табл. 2. Класифікація методів державного регулювання економіки

Класифікаційні ознаки	Групи методів	Характеристика регуляторів
За формами впливу	прямого впливу	Діють на функціонування суб'єктів ринку за допомогою адміністративно-правового регламентування діяльності суб'єктів господарювання, та економічних інструментів, спрямованих на регулювання темпів зростання та структури економіки, обсягів виробничого та невиробничого споживання, масштабів діяльності суспільного сектору економіки тощо.
	непрямого впливу	Регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямку, тобто держава втілює в життя свої рішення на підставі мотивації в напрямку своїх пріоритетів.
За засобами впливу	правові	Встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права.
	адміністративні	Прямий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців через встановлення їхніх обов'язків, норм поведінки та видавання команд (наказів, розпоряджень); вибір способів розв'язування завдань, варіанта поведінки; обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів господарювання за ухилення від виконання наказів.
	економічні	Дас змогу створювати економічні умови, які спонукують суб'єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами.
	пропагандистські (морально-етичні)	Звернення держави до гідності, честі й совісті людини (підприємця, найманого робітника, державного службовця тощо) щодо формування й підтримування в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави.

Стратегічні орієнтири й конкретні умови соціально-економічного розвитку, пов'язані зі змінами кон'юнктури на ринку, обумовлюють використання методів державного регулювання економіки, які представляють собою способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їхнього ефективного функці-

онування відповідно до напрямів державної економічної політики. Кожен метод ґрунтується на використанні сукупності регуляторів або важелів. На основі досліджень методів державного регулювання економіки [2, с. 18-24], автор запропонував класифікацію методів (табл. 2).

Запропонована в табл. 2 класифікація методів державного регулювання економіки з виділенням характеристики конкретних регуляторів, що спрямовані на стратегічні орієнтири, можуть бути використані в конкретних умовах соціально-економічного розвитку регіонів. На основі розглянутих у табл. 2 методів державного регулювання економіки виникає необхідність у виділенні основних інструментів регулювання, які можуть бути застосовані також і на регіональному рівні. Так до методів прямого та непрямого впливу застосовуються такі інструменти, що наведено на рис. 3.

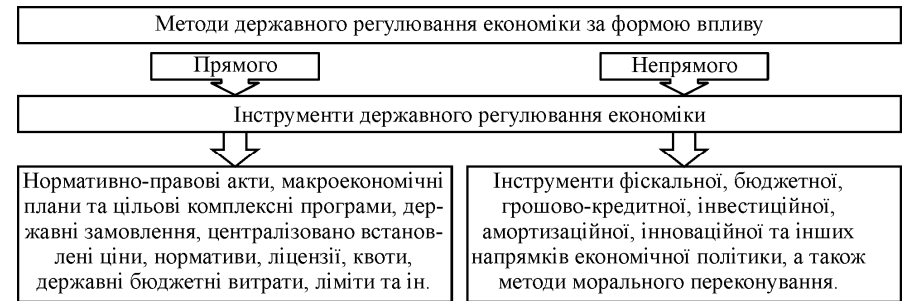

Рис. 3. Основні інструменти державного регулювання економіки за формою впливу

Серед методів державного регулювання економіки за засобами впливу застосовуються наступні інструменти (рис. 4). Запропоновані основні інструменти державного регулювання впливають не тільки на економіку загалом, а й на кожного суб'єкта господарювання окремо, тобто можуть бути застосовані як на мікро-, так і на макрорівні.

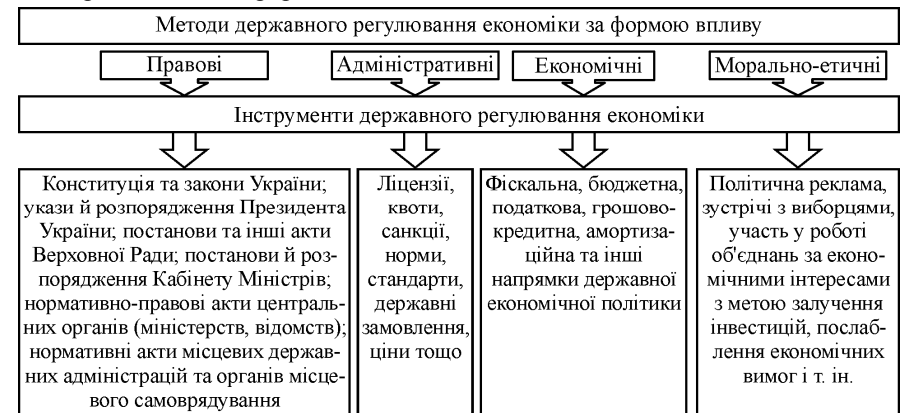

Рис. 4. Основні інструменти державного регулювання економіки за засобами впливу

Отже, виділені інструменти державного регулювання економіки, відносяться до таких, на основі яких здійснюється формування стратегії соціально-економічного розвитку держави відповідно до основних функцій, а також сприятимуть розвитку економіки на регіональному рівні. Запропоновано інструментарій державного регулювання економіки, на основі якого може здійснюватися формування концепцій, стратегій та програм розвитку держави відповідно до виконання нею основних функцій, а також розвиток економіки на регіональному рівні, що на відміну від існуючих інструментів регулювання, базується на систематизації методів державного регулювання економіки за класифікаційними ознаками, а саме: за формою та за засобами впливу регулювання, які можуть бути використані державними та місцевими органами управління в конкретних умовах для забезпечення розвитку регіонів.

Висновки. Розвинуто науково-теоретичні основи щодо визначення ролі держави в регулюванні фінансово-бюджетних відносин на основі еволюції поглядів відомих економічних шкіл, що дало можливість показати як змінювалися умови стосовно втручання держави в економічні процеси шляхом виконання своїх економічних і соціальних функцій. Розроблено інструментарій державного регулювання економіки, на основі якого може здійснюватися формування концепцій, стратегій та програм розвитку держави відповідно до виконання нею основних функцій, а також розвиток економіки на регіональному рівні. Перспективи подальших досліджень було спрямовано на вдосконалення підходів до побудови національної моделі економічної політики, ключову роль у якій відіграють процеси міжбюджетного регулювання, що дасть змогу органам влади уникнути помилок під час побудови власної моделі розвитку держави загалом, та сприятиме розвитку регіонів зокрема.

Література

1. Агапова И.И. История экономической мысли : курс лекций / И. И. Агапова. – М. : Ассоциация авторов и издателей "ТАНДЕМ"; Изд-во ЭКМОС, 1998. – 248 с.
2. Державне регулювання економіки : навч. посібн. / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2000. – 316 с.
3. Иванов Ю.Б. Современные проблемы налоговой политики / Ю.Б. Иванов, А.Н. Тищенко. – Харьков: ИД "ИНЖЭК", 2006. – 328 с.
4. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. – К. : Вид-во ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
5. Найважливіші функції держави. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.anodonta.com.ua/study/1.html> – Назва з титул. екрана.
6. Налогообложение: теории, проблемы, решения / под общ. ред. В.П. Вишневого. – Донецк: Дон НТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
7. Современные школы экономической мысли. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.modern-econ.ru/vvedenie/predmet-metod/razvitie/sovremennie.html> – Назва з титул. екрана.
8. Стеченко, Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посібн. / Д.М. Стеченко. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. – К. : Вид-во "Знання", 2004. – 262 с.
9. Тищенко, А.Н. Стратегические аспекты формирования налоговых систем / А.Н. Тищенко // Бизнес Информ. – 2007. – № 1-2. – С. 91-97.
10. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку : монографія / за ред. І.Я. Чугунова. – К. : Вид-во ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.

Кузьминчук Н.В. Регуляція фінансово-бюджетних відносин сквозь призму самых распространенных экономических отношений

Предложены теоретические положения, касающиеся определения роли государства в регулировании финансово-бюджетных отношений в свете эволюции взглядов известных экономических школ, которые, в отличие от распространенных взглядов на эти теории, позволили исследовать, как изменялись сфера и глубина вмешательства государства в экономические процессы при выполнении им экономических и социальных функций. Обоснована целесообразность использования теорий экономических школ на практике, что поможет выработать регулирующие мероприятия преодоления негативных явлений в экономике, а также возможность прогнозировать развитие регионов.

Ключевые слова: государство, функции государства, финансово-бюджетное регулирование, экономические теории.

Kuz'minchuk N.V. Adjusting of financially budgetary relations through the prism of the most widespread economic theories

Theoretical positions, touching determination of role of the state in adjusting of financially-budgetary relations in the light of evolution of looks of the known economic schools which, are offered, unlike widespread looks to these theories, allowed to investigate, as a sphere and depth of intervention from the state changed in economic processes at implementation by him economic and social functions. Expedience of the use of theories of economic schools is grounded in practice, that will help to produce the regulative measures of overcoming of the negative phenomena in an economy, and also possibility to forecast development of regions.

Keywords: state, functions of the state, financially-budgetary adjusting, economic theories.

УДК 338.2

Доц. Ю.М. Кушнірчук, канд. екон. наук – Львівський ДУВС

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Системно проаналізовано етапи становлення податкової системи України. Структуровані зміни в податковій системі за організаційною та інституційною складовими. Розмежовано способи розвитку системи на еволюційній та революційній. На основі вивчення законодавства України у галузі оподаткування доведено еволюційний розвиток вітчизняної податкової системи. Проведено класифікацію податкових реформ за глибиною перетворень податкової системи.

Ключові слова: податкова система, система оподаткування, податковий механізм, податкова реформа.

Вступ. Світова фінансово-економічна криза, породжена глобалізацією, інтенсифікацією розвитку інформаційних систем, домінуванням фінансових ресурсів над іншими видами економічних ресурсів, системними проблемами в економіках, диспропорціях у розвитку галузей тощо, доводить логічність та об'єктивність кейнсіанських тверджень про необхідність державного регулювання економіки, зокрема одного із його найдієвіших опосередкованих методів – податкового регулювання.

Постановка завдання і мета дослідження. Податкове регулювання є інструментом непрямого впливу на перерозподіл продукту в суспільстві. Застосування механізмів податкового регулювання дає змогу впливати на економічні процеси у суспільстві, не застосовуючи жорсткі адміністративні методи як опосередковано через вилучення частини валового внутрішнього продукту, так і прямо – через фінансування соціальних заходів, субсидування із бюджету тощо.